

izvirni znanstveni članek
prejeto: 2006-08-23

UDK 504.3:316.653(497.4 Koper)

SKRB ZA NARAVNO OKOLJE, INFORMIRANOST IN PRIPRAVLJENOST JAVNOSTI ZA DELOVANJE: PRIMER MO KOPER

Andrej PINTER

Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, SI-6000 Koper, Garibaldijska 1

IZVLEČEK

Pričujoče besedilo predstavlja empirično študijo o prebivalcih Mestne občine Koper in njihovih mnenjih o sodobnih okoljskih temah. Besedilo se opira na rezultate anketne raziskave, ki jo je spomladi 2005 izvedel Center za raziskovanje javnega mnenja pri UP ZRS. Besedilo proučuje najprej splošna mnenja anketiranih prebivalcev MO Koper o "okoljskih temah" (Beck) in o nekaterih specifičnih vprašanjih, kot so denimo ogroženost naravnega okolja v Sloveniji, viri informacij, razmerje med ekološkimi in ekonomskimi preferencami. V nadaljevanju je cilj besedila pojasniti s pomočjo teoretsko relevantnih pojmov vplive na pripravljenost posameznikov, da bi družbeno delovali skozi bolj ali manj organizirane okoljske aktivnosti. Analiza posebej izpostavlja socialni kapital (Bourdieu), ocenjevanje družbene klime in kritičnosti ter postmaterialistično vrednotno usmerjenost (Inglehart).

Ključne besede: varovanje naravnega okolja, pripravljenost za delovanje, socialni kapital, postmaterializem, družbeno zaznavanje, MO Koper

IMPEGNO PER LA TUTELA DELL'AMBIENTE, PER L'INFORMAZIONE E PER IL LAVORO A FAVORE DEL PUBBLICO: ESEMPIO DEL COMUNE CITTÀ DI CAPODISTRIA

SINTESI

Il testo presenta lo studio empirico sugli abitanti del Comune Città di Capodistria e sulle loro opinioni riguardo a tematiche ambientali contemporanee. Il testo si basa sui risultati di un questionario svolto nel 2005 dal Centro per i sondaggi sull'opinione pubblica presso l'Università del Litorale – Centro scientifico e di ricerca. L'articolo si concentra innanzitutto sulle opinioni generali degli intervistati nel Comune Città di Capodistria, che hanno risposto a domande su "tematiche ambientali" (Beck), per passare poi su altre questioni più specifiche come ad esempio le minacce a cui è esposta la natura in Slovenia, le fonti di informazione, il rapporto tra preferenze ecologiche ed economiche. In seguito lo scopo dell'articolo è quello di chiarire, con l'ausilio di concetti teoricamente rilevanti, quanto i singoli cittadini siano disposti a operare all'interno di attività ambientali più o meno organizzate. L'analisi evidenzia in particolare modo il capitale sociale (Bourdieu), la stima del clima sociale e i punti critici, assieme all'orientamento postmaterialista dei valori (Inglehart).

Parole chiave: tutela dell'ambiente, collaborazione, capitale sociale, postmaterialismo, percezione sociale, Comune Città di Capodistria

UVOD

Okoljske teme so danes relativno kompleksna vprašanja v zvezi z ogroženostjo naravnega okolja, onesnaževanjem in ekološkimi gibanji ter v zvezi z naravnimi katastrofami, tveganji pri konkretnih posegih v naravo in naravno okolje, v zadnjem času pa zajemajo tudi številne razprave glede okolju prijaznih tehnologij in praks, biotske raznovrstnosti in podobno. Obseg spornih vprašanj se je od časa, ko se je šele začelo sistematično raziskovanje mnenj o okoljskih temah, občutno povečal. Riley Dunlap in njegovi sodelavci (2000), znameniti avtorji lestvice za raziskovanje mnenj v zvezi z naravnim okoljem, priznavajo, da je treba zaradi te razširitve skrbno in temeljito predelati ne le operacionalna orodja, temveč tudi vsebinske pristope k proučevanju družbenih vidikov odnosa do naravnega okolja. "V zadnjih desetletjih so se v precejšni meri razvili okoljski problemi. Čeprav lokalizirano onesnaževanje okolja, zlasti nevarni odpadki, ostajajo pomembne teme, so se okoljski problemi nasploh geografsko razpršili, postali so manj zaznavni, njihov izvor pa postaja vse manj jasen" (Dunlap et al., 2000, 426). Mogoče rešitve so torej postale za to problematiko bistveno kompleksnejše in jih pogosto ni več mogoče nadzorovati s preprostimi posegi v okolje. Skrb prebivalcev in tudi drugih akterjev za naravno okolje na Slovenskem ni oddaljena, nepomembna zadeva. V bistvu je to ena ključnih javnih tem, če se nekoliko ozremo v preteklost, ki je zelo blizu sprožilcev političnega in/ali družbenega delovanja. Odprta vprašanja v zvezi z naravnim okoljem praviloma sprožajo mero soglasnosti, ki je ni mogoče zaznati pri drugih spornih temah ali odprtih družbenih vprašanjih, in posledično usmerjajo moč organiziranega družbenega delovanja v kompleksne, zahtevne in pomembne družbene cilje. Okoljske teme so, kot dokazujejo nekateri primeri iz polpretekle zgodovine, celo neke vrste priložnost izgrajevanja nacionalnega konsenza. Vprašanje pa je, kako te teme delujejo na lokalni ravni. Kako delujejo na povezanost lokalne skupnosti in kakšen akcijski potencial sprožajo?

Pričujoče besedilo predstavlja empirično študijo o mnenjih prebivalcev Mestne občine Koper in njihovem odnosu do aktualnih okoljskih tem oziroma vprašanj. Besedilo se opira na rezultate anketne raziskave, ki jo je spomladi 2005 izvedel Center za raziskovanje javnega mnenja pri UP ZRS. Podatki te raziskave so reprezentativni za prebivalce MO Koper, glede na fragmentarne primerjave z drugimi podobnimi raziskavami UP ZRS CRJM pa je mogoče tudi zagotoviti, da so meritve vsebinsko veljavne in zanesljive. Čeprav so podatki omejeni na ožji lokalni prostor, spoznanja v mnogih pogledih presega okvir lokalne skupnosti. Odnos do naravnega okolja in mnenja o okoljskih temah so aktualna problematika tudi v širšem smislu, saj se sodobni človek, brez ozira na posebnosti njegove lokalne

identitete, veliko ukvarja s tveganji, trajnostnim razvojem in pretnjami. Kot poudarja znani sodobni mislec, John Keane, je sodobni čas zaznamovan z vznikom nove predstave o našem lastnem mestu v svetu, to novo predstavo pa je sprožila prenova družbenih in političnih aktivnosti v globalnem prostoru in prav okoljske teme so nesporno velik del sprememb. Gre torej za uveljavitev "novega zavedanja o nas samih in naši vpetosti v krhek in potencialno samodestruktiven svetovni sistem, ki so ga sprožila mirovniška in ekološka gibanja" (Keane, 2003, 1). V tem pogledu so spoznanja o lokalni skupnosti relevantna tudi za širši premislek o družbenih procesih. Nekatera empirična spoznanja raziskave so zato skozi besedilo postavljena tudi v primerjalni okvir.

Osrednja ideja besedila je dvodelna. Prvi cilj je prikazati grobi oris (s pomočjo univariatne statistične analize) mnenj anketiranih prebivalcev o okoljskih temah in obenem tudi o nekaterih posebnih vprašanjih, kot so na primer splošna ogroženost naravnega okolja v Sloveniji, informiranost in tako dalje. V drugem delu je cilj besedila pojasniti dejavnike, ki vplivajo na pripravljenost posameznikov, da bi delovali v bolj ali manj organiziranih aktivnostih, v katerih se uresničujejo okoljski cilji. Med dejavniki te vrste so v analizi izpostavljeni družbeni kapital, ocenjevanje družbenega duhovnega ozračja in kritičnosti ter postmaterialistične vrednote. Gre za pojme, ki jih je razvilo sodobno družboslovje kot odziv na aktualna vprašanja družbenega življenja. Pojem družbeni kapital je angažiran odgovor sociologije na usihanje zaupanja v lokalnih skupnostih (Putnam, 2000; Bourdieu, 2003). Razprava o postmaterializmu se je začela hkrati z vzponom novih ekoloških gibanj v sedemdesetih letih, aktualna pa je še danes (Inglehart, 1977; 1997). Ideja, da je družbeno zaznavanje pomemben del mnenjskih procesov, je prav tako znana in preizkušena v mnenjskem raziskovanju (Schumann, Presser, 1981). Pomaga razumeti, kako je lokalno okolje prepleteno v procesih neformalnega komuniciranja in soodvisno v prenosu informacij, ocen, sodb in vrednot. Meritve izbranih dejavnikov so opre na aktualne teoretske in metodološke premisleke, ponekod pa jim je bila vgrajena tudi primerjalna razsežnost.

GENEZA SKRBI ZA NARAVNO OKOLJE V SLOVENIJI

Uveljavitev okoljskih tem in razmah javne pozornosti do odprtih vprašanj v zvezi z naravnim okoljem sta povezana s širšimi družbenimi spremembami, zlasti s spremembami vrednot in preferenc (Beck, 1997). Ob številnih dilemah v zvezi s posegi v naravno okolje in saniranjem negativnih posledic so osnovno dinamiko tega procesa najbolj očitno narekovala organizirana družbena gibanja, ki so se povezala s širšim aktivizmom civilne družbe. Po mnenju nekaterih analitikov je ta aktivizem pogosto odkrito senzacionalističen; Fordova govori celo o "radikalnem ekološkem populizmu", ki ga

danes v globalnem svetu uporabljajo okoljske organizacije (2003). Vsekakor tudi velja, da je v sedanjih razmerah že mogoče strniti rezultate prizadevanj družbenih gibanj, ki se ukvarjajo z okoljsko problematiko, v pomemben prelom od predstave "ne na mojem dvorišču" (NIMBY), k zahtevi "ne na kateremkoli dvorišču" (NIABY), torej k opuščanju povsem egocentričnega pogleda (Ford, 2003, 127). Ta prelom je značilen, ker govori o prvotni vpetosti skrbi za naravno okolje v lokalne prostore, medtem ko je sodobno razumevanje te skrbi spontani del globalnega prizadevanja. Napetost med lokalnim in globalnim je tako ključna za razumevanje okoljskih tem, še pomembneje pa je razumeti ta odnos v kontekstu širših družbenih procesov. Da bi lahko bolje razumeli razmere v zvezi z naslovnimi vprašanji, je treba pogledati v preteklost in razgrniti genealogijo odnosa do naravnega okolja.

V svetovnem merilu se je skrb za varovanje okolja pojavila v šestdesetih letih, prva širša in organizirana ekološka gibanja pa v sedemdesetih (Elliot et al., 1995, 41). Skrb za varovanje naravnega okolja se je kmalu zatem močno razširila od ozaveščenih posameznikov in se dotaknila tudi industrijskih koncernov, ki so se začeli mnogo počasneje, a vendarle, zavedati škodljivih posledic obremenjevanja okolja in nevarnosti nenadzorovanih posegov v naravno ravnovesje. Na globalni ravni se je skrb za naravno okolje v zadnjih desetletjih širila postopoma in ne vedno enakomerno. Primeri različnih držav pa so vselej specifični in vpeti v lokalno politično kulturo. Raziskovalci ameriških razmer na primer ugotavljajo, da se je poglobljen preskok k splošni naklonjenosti do varovanja naravnega okolja zgodil v osemdesetih, čeprav je bila obsežna zakonodaja v zvezi s tem sprejeta že v sedemdesetih letih (Elliot et al., 1995); šele nekako v osemdesetih letih so se naravnemu okolju naklonjena stališča nenadoma razširila med prebivalci (Uyeki, Holland, 2000). Še kasneje, ob začetku devetdesetih, pa naj bi se ta naklonjenost uveljavila tudi na ravni vsakdanjega ravnanja, kar denimo kažejo podatki, da se je praksa recikliranja gospodinskih odpadkov razširila med 45 in 70 odstotki prebivalcev (Ling-yee, 1997, 42).

V Evropi je potekal proces nekoliko počasneje, intenzivirale so ga šele večje okoljske katastrofe, na primer Černobil sredi osemdesetih, prepleten pa je bil tudi z revolucionarnimi prelomi v nekdanjem zahodnem bloku, ki so sprožili agilne odzive civilne družbe (Harper, 1999). Znamenite Gallupove mnenjske raziskave so na primer še v začetku devetdesetih let beležile precejšnja nihanja glede okolju prijaznih praks v Evropi (Ling-yee, 1997, 42). V zadnjem času pa avtorji ugotavljajo, da se postopno vzpostavlja tudi enoten evropski prostor civilno-družbenega delovanja in nevladnih pobud v zvezi z okoljskimi temami; Rootes govori celo o evropeizaciji okoljskih organizacij (2002).

Že s tem grobim pregledom postane očitno, da so

okoljske teme vse od svojega pojava dalje omogočale uresničevanje specifičnega akcijskega potenciala, ki se je izražal s konkretnim delovanjem bolj ali manj organiziranih skupin ali posameznikov. To delovanje je z leti preraslo svoje začetne okvire, zato se zdi v današnjem času izjemno pomembno vprašanje ekološke politike in kulture javnega delovanja v zvezi z okoljskimi temami vpeti v nekoliko širši premislek. Zavedanje o dolgoročno in kratkoročno škodljivih učinkih industrijskega poseganja v naravno okolje se je na Slovenskem, podobno kot tudi v večini drugih evropskih držav, zlasti v zahodnih demokracijah, pojavilo v sedemdesetih letih, vendar sprva v zelo omejenem obsegu. Kasnejša desetletja so skrb za naravno okolje in naklonjenost njegovemu varovanju vztrajno krepila. Stopnjevanje tega odnosa zaradi znanih razlogov ni bilo povsem enako kot v razvitih demokracijah zahodne Evrope, vendar pa sodobnih pogledov na naravno okolje in njegovo obvarovanje ni mogoče ločiti od smernic, ki so privedle do sedanjega stanja. Ta okoliščina pomeni, da je treba konkretno družbeno delovanje, ki ga motivirajo okoljski cilji, razumeti v kontekstu širših družbenih procesov in zlasti v okviru nazorskih in identitetnih sprememb ter preobrazbe vrednot.

Za slovenski prostor je za razvoj odnosa do okoljskih tem ključno predvsem obdobje demokratizacije oziroma tranzicije v postsocialistično družbo, saj sodi dokončen razmah zanimanja za okoljske teme v svetovnem merilu ravno v čas zloma socializma v Vzhodni in Srednji Evropi. Zagotovo tudi drži z zgodovinskimi okoliščinami podprta ocena, da so različne oblike družbenega delovanja, ki jih je motivirala skrb za varovanje naravnega okolja, ključno prispevale k odpiranju prostora javne razprave in k demokratizaciji totalitarnih režimov v nekdanjih socialističnih državah (n. pr. Harper, 1999; Freizer, 2004). Povezava med ekološkimi skupinami in delovanjem v javnem, političnem prostoru je v državah nekdanjega vzhodnega bloka dobro znana. V mnogih primerih je bila demokratizacija totalitarnih sistemov najtesneje prežeta z interesi ekološkega aktivizma. Krista Harper v tem kontekstu omenja madžarsko izkušnjo, ko so množični protesti uperjeni zoper načrtovano zajezitev Donave v Nagymarosu leta 1988 sprožili val refleksij o preživetosti totalitarne države; za mnoge Madžare naj bi bile prav te demonstracije odločilna spodbuda za mišljenje politike po totalitarnem režimu. Po oceni Harperjeve so te demonstracije "prelomna točka, po kateri se je zdela sprememba režima dosegljiva" (Harper, 1999, 97). Po daljšem času, ko je nekdanja totalitarna oblast na Madžarskem leta 1956 zatrla revolucionarno vrenje, je proces prehoda iz socializma okrepilo javno nasprotovanje uradni okoljski politiki. Z vidika naslovne tematike je treba poudariti, da je organizirano družbeno delovanje posameznikov in skupin pridobilo eminentno transformativni naboj zaradi soglasne skrbi ljudi za naravno okolje.

Podobno kot pri izkušnjah drugih držav Srednje in Vzhodne Evrope lahko tudi za slovensko družbo rečemo, da je delovanje (organizirano ali spontano) za doseganje okoljskih ciljev postopoma pridobivalo zagovornike. V konkretno delovanje usmerjena skrb za naravno okolje v tem času ni bila posledica spremembe totalitarnega režima, kakor mnoge druge prvine delovanja v območju civilne družbe, oziroma nasprotovanja uveljavljenim elementom političnega sistema, temveč se je ta skrb oblikovala kot neke vrste bazična družbena vrednota. V sedemdesetih so bile okoljske dejavnosti prebivalcev bolj ali manj omejene na lokalne okvire zaradi različnih škodljivih posegov v okolje (pesticidi, spreminjanje rečnih tokov, gradnje, smetišča, odpadki, odplake in podobno) in tudi zaradi saniranja potresno nevarnih gradenj. Te aktivnosti prav tako niso bile pretirano konfliktno v odnosu do organov oblasti. Zdi se, da je v tem času odnos prebivalcev do naravnega okolja rasel predvsem iz posesivnega odnosa do naravne dediščine. Tako je Kirn še sredi osemdesetih omenjal "elementarni ekološki instinkt", ko je komentiral omejene, lokalizirane proteste glede učinkov industrijskih posegov na obdelovalna zemljišča (Kirn, 1985, 33).

Od srede osemdesetih dalje pa je elementarni instinkt, ki je narekoval skrb za naravno okolje, preraščal v celovito družbeno kritiko, ki je dodatno krepila akcijski potencial okoljskih tem. Za genezo odnosa do naravnega okolja na Slovenskem je pomembno, da so bile v obdobju socializma ideje o oblikovanju celostnega, preventivnega in trajnostnega odnosa do naravnega okolja, kot tudi različna družbena gibanja, ki so se ukvarjala z okoljskimi temami, sestavni del prizadevanj za pluralizacijo političnega prostora. Plut je na prehodu iz osemdesetih v devetdeseta leta celo ocenjeval, da je razvoj splošne naklonjenosti varovanju naravnega okolja neposredno in vitalno odvisen od demokratizacije političnega prostora. "Proces ekologizacije pa lahko ustavi in uniči predvsem nasilna prekinitev demokratizacije in pričujočega odpiranja prostora političnemu pluralizmu. Le v pluralnih in demokratičnih političnih okvirih – z odpravo realsocializma in možnostjo javnega nadzora – lahko pričakujemo rast ekološke paradigme in uspešne akcije za izboljšanje stanja okolja v Sloveniji in Jugoslaviji" (Plut, 1990, 1036). V tem času je iz različnih organiziranih skupin vznikel niz profiliranih političnih strank, ki so prispevale k odpiranju političnega prostora (t. i. zelene stranke). Okoljske teme so imele zato močan politični naboj in so obenem odprle tudi možnost za neposredno dostopanje do administrativnih vzvodov odločanja; iz konfrontacije z organi oblasti in administrativnimi politikami so lahko zagovorniki ekološko informirane politike prehajali v pozicije, ki so omogočale tvorno sooblikovanje. Politični in akcijski naboj okoljskih tem sta v času tranzicije izvirala iz njihovih ekonomskih, administrativnih, sistemskih in tehničnih vidikov. Politična moč zelenih strank je s konsolidacijo

političnega prostora postopno usahnila; na volitvah 2004 nobeni od teh strank ali gibanj ni uspelo preseči parlamentarnega praga.

Zelo zanimivo je, da so nekatere raziskave že pred černobilsko katastrofo ugotavljale, da bi zmogle globlje družbene vrednote oziroma stališča, ki so naklonjeni naravnemu okolju in njegovemu varovanju, oblikovati samostojno vrednostno orientacijo ali celo novo družbeno gibanje; raziskovalci so omenjali v tem kontekstu "novo kolektiviteto" (Jambreč, 1988, 63). Jambrečova raziskava je ponudila identifikacijo štirih tipičnih stališč za tako imenovani "zeleni program", in sicer (1) nasprotovanje jedrski energiji, (2) nasprotovanje onesnaževanju okolja, (3) poudarjanje varčnosti pri izrabi naravnih virov in surovin ter (4) pozitiven odnos do nadzora oziroma omejevanja rojstev. Empirične ugotovitve niso neproblematične, treba pa je vseeno omeniti tezo omenjene raziskave, da je skrb za naravno okolje v letu 1986 pretežno neprofilirana in nejasno povezana s strukturnimi determinantami družbe (Jambreč, 1988, 63). Povedano drugače, prehod političnih vrednot vendarle ni bil povsem usklajen z oblikovanjem odnosa do naravnega okolja, ampak je predvsem zagotavljal okvir, v katerem je bil mogoč nadaljnji razvoj.

Vse do osamosvojitve je odnos prebivalcev Slovenije do naravnega okolja sooblikovala tudi federativna komponenta, ki je bila po eni strani vir administrativnega konflikta, po drugi strani pa vir nacionalne homogenizacije na Slovenskem. Znani so denimo primeri, ko so republiške oblasti še leta 1991 medsebojno merile moči glede administrativno dogovorjenih lokacij za odlaganje nevarnih industrijskih odpadkov (primer zavrnitve obsežnega transporta odpadkov slovenskih podjetij v Bosni in Hercegovini junija 1991). Transnacionalna razsežnost okoljskih tem pa se je ohranila tudi po razpadu skupne države. V tem kontekstu velja omeniti diplomatske spore med samostojnima Slovenijo in Hrvaško glede odlaganja odpadkov JE Krško, izrabljanje vodnih virov za energetske potrebe in poseganje v okolje v obmorskem pasu.

Kako pomembna vrednota je bila v času tranzicije skrb za naravno okolje, kaže tudi podatek iz mnenjskih raziskav. Skrb za naravno okolje je bila v devetdesetih letih najtesneje povezana s predstavami o prihodnjem bivanju v Evropski uniji. Ugotovitve anketne raziskave SJM iz leta 1997 so pokazale nedeljeno prepričanost prebivalcev, da se bodo razmere v zvezi z naravnim okoljem in njegovim varovanjem bistveno izboljšale s članstvom v EU (Kirn, 2004, 230). Če spomnimo, da je za slovenski tranzicijski čas značilno, da je bila integracija z EU nesporen nacionalni politični konsenz, ki mu ni oporekala praktično nobena vplivnejša politična stranka, in da je bila vizija vključenosti v EU naklonjeno sprejeta med državljani, je poanta dovolj jasno izrisana. Podobno kot je za devetdeseta leta Evropska unija predstavljala pozitivno pričakovanje o slovenski prihodnosti, je bila skrb za okolje neproblematičen del širše vizije.

Varovanje okolja je bila prioriteta, ki je ni bilo mogoče razmejiti od idealnih vizij politike in javnosti.

Pomembna je ugotovitev, da se je skrb prebivalcev za naravno okolje s prehodom v demokratično družbo na Slovenskem okrepila (Kirn, 2004). Zavedanje o grožnjah naravnemu okolju je s pomočjo empiričnih mnenjskih raziskav Nika Toša in sodelavcev mogoče spremljati tudi določneje. Bistvene poudarke iz teh raziskav sta najbolj izčrpno komentirala Malnarjeva (2002) in Kirn (2004). Osnovno spoznanje teh raziskav za minulo desetletje je, da dovezetnost prebivalcev za strategije, ki so prijazne naravnemu okolju oziroma ga pomagajo varovati, še vedno narašča.

SKRB ZA NARAVNO OKOLJE MED PREBIVALCI MO KOPER

Z zornega kota raziskovanja mnenj je izhodišče pojasnjevanja pripravljenosti za konkretno delovanje izražanje skrbi za naravno okolje. S tem pojmom opisujem operacionalno opredeljeno mnenjsko kategorijo. V tem je treba skrb za naravno okolje ločiti od sestavljene pojmovne kompozicije "ekološke orientacije", ki se prav tako pojavlja v literaturi (Malnar, 2002). Slednji pojem je namreč mogoče na ravni posameznika konceptualizirati večrazsežno, in sicer tako, da ga tvorijo postavljanje prioritet, pripravljenost za delovanje in izkušnje z dejanskimi aktivnostmi (Malnar, 2002, 12). Tako široka konceptualizacija je ugodna za celovito razumevanje mnenjske dispozicije prebivalcev, ni pa primerna za podrobnejše raziskovanje povezave med mnenji o okoljskih temah in akcijskim potencialom, ki ga je oblikovala lokalna skupnost; na ravni posameznika je treba namreč v tem primeru ohraniti mejo med mnenjem in delovanjem ter vmesnimi elementi, ki določajo delovanje. Empirična tradicija raziskovanja mnenj dokazuje, da je smiselno za potrebe empirične analize razmejiti dispozicije od konkretnega delovanja, saj je le tako mogoče proučiti vplivne dejavnike neodvisno od specifičnosti akcijskih kontekstov (Zaller, 1992). Takšen pristop ubirajo tudi denimo raziskovalci marketinške stroke pri analiziranju okoljsko ozaveščenega vedenja pri nakupovanju dobrin (Ling-yee, 1997; Tilley, 1999).

Mnenjska iztočnica, od katere lahko vstopimo v podrobnejše raziskovanje mnenjske dinamike o okoljskih temah, predstavlja skrb za naravno okolje, ki se na ravni posameznikovih mnenj izraža s pozitivno ali negativno oceno potrebe po varovanju. Skrb za naravno okolje (ang. *ecological concern*) je pogosto predmet discipline, ki se imenuje okoljska psihologija. Skrb za naravno okolje s tega zornega kota določajo emocionalni, kognitivni, strateški in izkustveni elementi posameznikovega osebnega ustroja (Ling-yee, 1997, 32). Predvsem je poudarjen pomen afektivnih elementov, saj naj bi po izsledkih raziskav okoljski problemi tipično sprožali čustveno obremenjene odzive posameznikov,

to pa je mogoče le ob dejstvu, da je skrb za varovanje naravnega okolja pomembna osebna vrednota. V strnjem pregledu, ki podaja razvoj te discipline v zadnjih letih, so Sundstrom in njegovi sodelavci prikazali osnovne ugotovitve s tega področja (Sundstrom et al., 1996, 498). Skrb za okolje je po izsledkih raziskav negativno povezana z avtoritarnostjo oseb, podatki pa sistematično kažejo tudi na nekatere razlike med ženskami in moškimi, in sicer naj bi bile ženske bolj zaskrbljene zaradi stanja v okolju, moški pa naj bi bili po drugi strani bolj angažirani v konkretnih akcijah za uresničevanje okoljskih ciljev. Pregled literature je nadalje pokazal, da ni mogoče izpeljevati kakšnih posebnih razlik glede skrbi za naravno okolje med pripadniki različnih etničnih skupin (Sundstrom et al., 1996, 498). Nejasni pa so po drugi strani rezultati glede dejanskega poznavanja znanstvenih izsledkov o naravnem okolju, saj nekatere študije kažejo, da obseg znanja pomembno povečuje skrb za okolje, druge pa takšne povezave ne potrjujejo (Sunstrom et al., 1996, 498; Ling-yee, 1997, 34). Naštete ugotovitve kažejo, da je skrb za okolje univerzalna družbena vrednota, ki morda le v niansah zahteva odklone različnih demografskih kategorij. Skrb za naravno okolje je izrazito svobodomiseln sodobna vrednota, saj izključuje osebne značilnosti človeka iz industrijske družbe (avtoritarnost).

Rezultati raziskave kažejo, da osupljiva večina prebivalcev MO Koper (kar 87,5 odstotkov) sodi, da je varovanje naravnega okolja zelo pomembno; 7,8 odstotka anketirancev je izrazilo mnenje, da je varovanje pomembno; niti en odstotek ni bilo takšnih, ki so menili, da to sploh ni pomembno oziroma da ni pomembno; relativno majhen delež, natanko 3,8 odstotka anketirancev, pa jih je bilo ob tem vprašanju neodločenih (podatki UP ZRS CRJM). Delež anketirancev v MO Koper, ki menijo, da je neokrnjeno naravno okolje "zelo pomembno", je nenavadno visok; v statističnem smislu je rezultat praktično konstanta. Je mogoče, da med anketiranci obstaja tako visoko, plebiscitarno soglasje o izjemnem pomenu naravnega okolja? Ali je morda v tem izsledku skrit preostanek kakšnega drugega, manj očitnega vpliva? V raziskovanju mnenj obstaja dobro znana teorija, ki pravi, da se ob nekaterih temah (okoljske teme so zagotovo takšen primer) izpostavi težnja ljudi, da s ponujenimi trditvami v anketnih vprašalnikih mehansko oziroma avtomatično soglašajo. Ta nagnjenost oziroma dispozicija psihološkega izvora je pogosta motnja v anketnem raziskovanju in sistematično vpliva na porazdelitev rezultatov. Dejstvo, da je mehansko soglašanje s trditvami vzrok za popačenje dejanske slike o razporeditvi mnenj, potrjujejo številne raziskave (n. pr. Schuman, Presser, 1981). So morda ta znani pojav zajeli tudi zgornji podatki?

Po podrobnejši analizi se izkaže, da slika ni popačena. Dejstvo je, da mnenjske raziskave v MO Koper

redno ugotavljajo visoko soglasje o pomenu, ki ga posamezniki pripisujejo varovanju naravnega okolja. Za podkrepitev, anketna raziskava iz leta 2004 je na vzorcu nad 900 naključno izbranih oseb iz MO Koper (N=958) pokazala skoraj identično podobno, da je ob tem vprašanju podpora anketirancev skoraj 90-odstotna (Pinter et al., 2005). Naravno okolje je za prebivalce MO Koper ključna vrednota, pomen njegovega varovanja pa je očitno *sine qua non*. Ponujeno interpretacijo je mogoče dodatno podkrepiti še z nekega drugega vidika. Dejstvo je namreč, da je za prebivalce MO Koper naravno okolje bistveni sestavni del lokalne, prostorske identitete. Več kot tri četrtine vprašanih v MO Koper je izrazilo prepričanje, da je bližina morja osrednje obeležje oziroma osrednja značilnost njihovega kraja. Naravne danosti se nazorno odražajo v prepričanjih lokalnega prebivalstva. Po svoji plebiscitarni privrženosti naravnemu okolju in potencirani skrbi za njegovo varovanje primer MO Koper ni posebnost v slovenskem merilu, kakor je morda izstopajoč z mednarodnoprimerjalnega vidika.

Podobno tesno povezanost splošnih mehanizmov identifikacije in konkretnega odnosa do naravnega okolja anketne raziskave širše kažejo za celotno Slovenijo že od devetdesetih. V osrednji nacionalni anketni raziskavi *Slovensko javno mnenje* za leto 1995 se je "velika večina Slovencev, 95%, opredelila za paradigmo sožitja z naravo, ne pa gospodovanja nad njo" (Kirn, 2004, 232). Kot dalje pravi Kirn, je zagovarjanje sonaravnega življenja razpršeno po celotni populaciji in vključuje tudi tiste, ki ob konkretnih dilemah prioritete postavljajo tako, da varovanje okolja ni nujno na prvem mestu; "za to opcijo so se morali opredeliti tudi tisti, ki so na primer pri drugih vprašanih dajali prednost ekonomski rasti pred varovanjem okolja ali temu, da je potrebna gospodarska rast, da bi varovali okolje, tisti, ki so v tehničnem napredku videli ključ za reševanje okoljskih problemov in ki so dajali prednost visoki tehnologiji pred tradicijo" (Kirn, 2004, 232).

Empirična ugotovitev, da skoraj devet izmed desetih posameznikov v MO Koper naravnemu okolju in njegovemu varovanju pripisuje zelo velik pomen, ni napačna. Naravno okolje uživa med prebivalci MO Koper izjemno podporo, pripravljenost za varovanje okolja pa je pomembna vrednota. Žal v raziskavi ni bilo mogoče sistematično ocenjevati pomena te vrednote v primerjalnem smislu, kakor na primer pogosto napravijo druge anketne raziskave o okoljskih problematikah, pri čemer je že omenjena dvojica ekologija/ekonomija tipična za poglobljeno analizo. Primerjava pomembnosti, ki jo posamezniki pripisujejo okoljskim in ekonomskim prioritetam, je pogosta raziskovalna praksa, saj naj bi ponudila vpogled v pripravljenost za odrekanje v prid okoljskim ciljem. V nekem smislu bi ponudila primerjalna analiza tudi pravo težo mnenj, ki izražajo skrb za varovanje naravnega okolja. V primeru MO Koper razpolagamo s približnimi, nepopolnimi podatki o pove-

zanosti ekonomskega in okoljskega premisleka. V raziskavi je bilo izpraševancem postavljeno vprašanje, ali bi bilo treba v Sloveniji nasploh plačevati večje dajatve za učinkovito varovanje naravnega okolja. Rezultati dajejo kar precejšno prednost ekonomskim pred okoljskimi prioritetami: približno tretjina odgovorov (29,7%) je bila neodločenih, 19,3% se nikakor ne strinja z idejo, da bi bilo treba plačevati večje dajatve, 20% se jih ne strinja, 16,7% izpraševancev je izrazilo strinjanje, 13,1% pa je popolnoma soglašalo s predlogom, da bi morali plačevati višje davke (podatki UP ZRS CRJM). Razmerje je torej naklonjeno ekonomskemu premisleku (49%: 30%), vendar zaradi velikega deleža neodločenih ni povsem jasno, kako bi se ravnala večina prebivalcev, če bi bilo vprašanje stvarna, praktična dilema. Informacija je v vsakem primeru le delna; problem je namreč, da s pomočjo postavljenega vprašanja ne moremo v celoti sklepati o ozadju, ki motivira skrb za varovanje naravnega okolja in ga oddaljuje ali povezuje z ekološkimi motivi. Anketiranci, ki menijo, da bi bilo treba povečevati dajatve za varovanje naravnega okolja, lahko po drugi strani konsistentno menijo, da so obstoječi mehanizmi varovanja okolja, čeprav potrebni izboljšav in izpopolnjevanja zaradi zahtev prihodnosti, zadostni in dovolj učinkoviti.

OGROŽENOST NARAVNEGA OKOLJA

Skrb za varovanje okolja je tesno povezana s splošno oceno o njegovi ogroženosti. V anketi med prebivalci MO Koper smo ugotavljali, kakšno mnenje imajo o razmerah v Sloveniji. Rezultati kažejo, da so prebivalci MO Koper zmerno zaskrbljeni. Pretežni del anketiranih (približno dve tretjini) meni, da je naravno okolje ogroženo, vendar pa stanje še ni kritično; dobra desetina anketiranih meni, da je stanje zaskrbljujoče, ker naj bi bilo okolje že zelo ogroženo, približno petina pa je prepričana, da ni z naravnim okoljem v Sloveniji ta hip še nič narobe. Delež povsem spravljivih odgovorov, ki izražajo prepričanje, da naravno okolje v Sloveniji ni še prav nič ogroženo, je zanemarljiv (1%).

Tabela 1: Predstava o ogroženosti slovenskega naravnega okolja (UP ZRS, 2005).

Table 1: Opinion regarding the level of endangerment of slovene natural environment (UP ZRS, 2005).

V kolikšni meri je naravno okolje v Sloveniji ogroženo oziroma ni ogroženo?	%
zelo je že ogroženo	11,3
je že ogroženo	64,8
ni še ogroženo	21,9
popolnoma nič še ni ogroženo	1,0
ne vem	1,1
N =	524

Predstava o ogroženosti naravnega okolja je večdimenzionalen pojem, ki ima številne vzvode in vzroke, na splošni ravni pa se v percepciji posameznikov praviloma strne v enotno oceno, ki izpostavi relevantne podrobnosti. Splošna predstava o ogroženosti naravnega okolja v tem smislu osredotoči izmed množice različnih konkretnih razsežnosti najbolj relevantne, ki so praviloma pogojene s konkretnim izkustvom in so zaradi različnih življenjskih stilov in prostorov specifične za vsakega posameznika. Raziskovanje predstav o ogroženosti naravnega okolja se nanaša na nasprotje med splošnim miselnim konstruktom in izkustveno, konkretno oziroma dejansko oceno, ki jo anketiranci oblikujejo na podlagi neposrednega doživljanja okolja, v katerem prebivajo. Spodnja analiza kaže, kateri od konkretnih elementov pomembno vpliva na splošno oceno o ogroženosti naravnega okolja, ki je bila ugotovljena med prebivalci MO Koper. Anketa je vključevala ocene o osebni ogroženosti zaradi onesnaženosti zraka, pitne vode, okoljskih vod, zaradi bližine zbirališč odpadkov, hrupa, industrijskih odpadkov, radioaktivnih snovi, zaradi uporabe pesticidov in gensko spremenjenih snovi. Formulacija v vprašalniku se je glasila: "Kako se vi osebno počutite ogroženi zaradi onesnaženosti zraka v vašem kraju (pitne vode, morja in rek itd.)?".

Za odgovor na vprašanje je bila uporabljena regresijska analiza, v kateri je bila splošna ocena o ogroženosti okolja opredeljena kot odvisna spremenljivka, občutki osebne ogroženosti (zaradi zraka, vode itd. v kraju, kjer prebivajo) pa kot neodvisne spremenljivke. Regresijska analiza v obravnavanem primeru omogoča ugotavljanje linearne odvisnosti med neodvisnimi in odvisnimi spremenljivkami, služi pa nam predvsem za to, da ugotovimo, katera konkretna prvina naravnega okolja najbolj močno vpliva na splošno oceno o ogroženosti. Povedano drugače, spodnja analiza nam omogoča razumeti, kako so povezane posamezne neodvisne spremenljivke z odvisno spremenljivko, ki izraža splošno oceno o ogroženosti naravnega okolja. Analiza daje torej odgovor na vprašanje, kako elementi naravnega okolja, ki jih prebivalci MO Koper zaznavajo, določajo splošno oceno o ogroženosti naravnega okolja v Sloveniji.

Rezultati so pokazali, da med vsemi prvini, ki jih je merila anketa, onesnaženost zraka pomeni tisti dejavnik, ki najmočneje vpliva na splošno oceno o ogroženosti okolja v Sloveniji, saj je empirična povezava med obema pojmom velika in tudi statistično zelo značilna. Odnos med občutkom osebne ogroženosti zaradi onesnaženosti zraka v kraju bivanja je očitno dominanten del zgornje analize. Povezava je bistveno močnejša od ostalih in v tem smislu pomembno odstopa. Upravičeno je mogoče sklepati, da se splošna ocena glede ogroženosti naravnega okolja povečuje, čim bolj se posamezniki počutijo osebno ogrožene zaradi onesnaženosti zraka v kraju, kjer prebivajo.

Tabela 2: Dejavniki percepcije okoljske ogroženosti (regresijska analiza) (UP ZRS, 2005).

Table 2: Factors of perception of environmental endangerment (regression analysis) (UP ZRS, 2005).

neodvisne spremenljivke	utež BETA v modelu	statistična značilnost
onesnaženost zraka	0,228**	0,000
onesnaženost pitne vode	0,060	0,161
onesnaženost morja in rek	0,099*	0,018
bližina smetišč	-0,027	0,537
hrup	0,025	0,553
industrijski odpadki	0,125*	0,020
radioaktivne snovi/odpadki	-0,110*	0,027
pesticidi	0,038	0,444
genetsko spremenjene kulture	0,039	0,422
<i>Pojasnjena varianca regresijskega modela (odvisna spremenljivka: predstava o ogroženosti slovenskega naravnega okolja)</i>	$R^2(a)=0,131$	

Analiza je razkrila še tri druge prvine, ki (z zadostno mero statistične značilnosti) vplivajo na splošno predstavo o ogroženosti naravnega okolja v Sloveniji, in sicer so to onesnaženost morja in rek ter prisotnost industrijskih in radioaktivnih odpadkov v kraju bivanja izpraševancev. Pomen osebne ogroženosti zaradi onesnaženosti rek in morja je za prebivalce MO Koper pričakovano, saj je njihova identifikacija z vodnim sistemom zaradi geografske lege nadpovprečna. V vsebinskem smislu je presenetljivejši vpliv osebne ogroženosti zaradi industrijskih odpadkov in radioaktivnih snovi v okolju. Gre za vsebinsko podobni prvini, če ju opišemo z zornega kota aktualne ekološke problematike, toda v analizi se je izkazalo, da je njun neposredni vpliv na splošno oceno ogroženosti ravno zrcalen. Z regresijsko analizo je bilo ugotovljeno, da je spremenljivka, ki se nanaša na občutek osebne ogroženosti zaradi industrijskih odpadkov, premosorazmerno povezana s splošno oceno o ogroženosti okolja v Sloveniji, spremenljivka, ki meri osebno ogroženost zaradi radioaktivnih odpadkov, pa je povezana v obratnem sorazmerju. Izračun pomeni, da se splošna predstava o ogroženosti naravnega okolja v Sloveniji med prebivalci MO Koper povečuje, čim večji je njihov občutek osebne ogroženosti zaradi prisotnosti industrijskih odpadkov ($\beta = 0,125$; sig. 0,20). Po drugi strani pa rezultati kažejo, da se splošna predstava o ogroženosti naravnega okolja v Sloveniji med prebivalci MO Koper povečuje, čim manjši je dejansko njihov občutek osebne ogroženosti zaradi radioaktivnih odpadkov ($\beta = -0,110$; sig. 0,27). Statistična značilnost obeh rezultatov je sprejemljiva.

V konceptualnem smislu je zanimiva zlasti ugotovitev glede občutka, ki ga imajo prebivalci MO Koper

zaradi prisotnosti radioaktivnih odpadkov. Drži, da je ta problematika prej senzacionalna kot izkustvena. Po drugi strani vseeno velja, da so še nedavno radioaktivni odpadki predstavljali ključno okoljsko skrb prebivalcev Slovenije. Znani so podatki, da so bili po mnenjih prebivalcev Slovenije v poznih osemdesetih in devetdesetih letih minulega stoletja med različnimi grožnjami naravnemu okolju v prvi vrsti nevarni stranski rezultati izrabljanja jedrske energije (Jambrek, 1988; Plut, 1990). Po podatkih mednarodne raziskave ISSP, ki jih omenja Kirn, je Slovenija še leta 1993 zasedla drugo mesto med vsemi evropskimi državami pri oceni, kako močno jedrska energija ogroža naravno okolje (Kirn, 2004, 253–4).

Do neke mere velja ugotovitev o visoki stopnji pripisane grožnje tudi za nevarne industrijske odpadke, ki so predstavljali izvorno skrb okoljskih družbenih gibanj na globalni ravni že v sedemdesetih letih. Vsekakor je problematiziranje odpadnih snovi v okolju z zornega kota osebne ogroženosti odmev razvoja sodobne okoljevarstvene zavesti. Ugotovitev, da so industrijski in radioaktivni odpadki ključni deli okoljskih refleksij, je povsem smiselno pojasniti s procesom oblikovanja spornih tem v javnosti. Genealogija tega dejstva je deloma povezana s posledicami medijsko odmevne črnobilske katastrofe v kolektivnem spominu vse sodobne Evrope, saj je bila ta katastrofalna nesreča še vrsto let po tem, ko je nepričakovano pretresla svet, zakoreninjena v javnem govoru, informacijah in kompoziciji ekoloških gibanj. Morda bi veljalo ob tej ugotovitvi razmisliti tudi glede dolgotrajnih učinkov množičnih medijev na postavljanje okoljskih prioritet, saj so prav mediji tako na globalni kot tudi na lokalni ravni uspeli vzpostaviti specifično dovzetnost ljudi za ta dva pojma kot potencialni rizični kategoriji. Teza, da so industrijski in radioaktivni odpadki med ključnimi elementi okoljskih problemov in njihove medijske odmevnosti, je bila večkrat potrjena tudi v tuji literaturi (n. pr. Elliot et al., 1995).¹ "Obstajajo trdni dokazi, da je pozornost medijev kritični motivacijski dejavnik glede skrbi za naravno okolje. Bolj ko se povečuje pozornost medijev, bolj je razširjeno prepričanje, da poraba držav za varovanje okolja ni zadostna. Posamezniki se torej ne odzivajo le na dejanske objektivne ekonomske razmere, ampak tudi na informacije, ki jih oblikujejo in posredujejo novičarski viri" (Elliot et al., 1995, 52).

Zgornji podatki (tabela 2) v tem smislu odražajo pomembno ugotovitev, da je splošna ocena o ogroženosti naravnega okolja odvisna od razmeroma majhnega števila konkretnih dejavnikov. Treba je izpostaviti, da obstaja zelo močna povezava med oceno o splošni ogroženosti naravnega okolja (v Sloveniji) in osebnim občutkom ogroženosti glede kakovosti zraka. Velja tudi

dodati, da zgornja meritev izpostavlja le manjšo skupino najbolj pomembnih dejavnikov pri oblikovanju splošne predstave glede naravnega okolja, ne pojasnjuje pa celotne palete vplivov nanjo. Na splošno predstavo o ogroženosti zagotovo vplivajo še mnogi drugi kulturni, družbeni in socialnopsihološki dejavniki, ki v analitičnem modelu niso bili predvideni oziroma ki niso bili zajeti v anketnem vprašalniku; ti so priložnost za nadaljnje raziskovanje. (Vrednost popravljene statistike R-kvadrat, ki ocenjuje delež pojasnjene variance v regresijskem modelu, je za zgornjo faktorsko analizo znašal 13,1 – pri standardni napaki ocene 0,55 –, kar pomeni, da je z izborom neodvisnih dejavnikov pojasnjeno približno 13% variance modela).

INFORMIRANOST O OKOLJSKIH TEMAH

V dosedanjem besedilu se je večkrat pojavila misel, da je mogoče veliko razširjenost skrbi za naravno okolje razložiti kot posledico recepcije medijskih vsebin. Slovenski mediji so v razpravah o okoljskih temah praviloma obravnavani kot neke vrste sredstva množičnega alarmiranja; ta aplikativna predstava spominja na idejo Jürgena Habermasa, da demokratična javna sfera, zlasti sodobni množični mediji, ki so njen osrednji infrastrukturni element, predstavljajo neke vrste sistem opozarjanja in kanalizirajo interese, poglede, sodbe iz območja neformalnih informacijskih tokov, prek strukturiranega množičnega komuniciranja (mediji) v območje administrativne moči države (Habermas, 1996). S tem je slovenski medijski sistem "reduciran" na dejavnik senzitivizacije, ki povečuje zavedanje prebivalcev o tveganju, ki ga prinaša poseganje v naravno okolje, ali tudi kot dejavnik, ki opozarja in obvešča o nevarnostih različnih okoljskih tehnologij, ki vrednoti na morebitnih prizadevanjih za sanacijo nastalih posledic in tako dalje; opuščene pa so še druge vloge medijev v družbenih procesih (forum za oblikovanje in izmenjavo mnenj, nadzor in kritična presoja administrativnega aparata države ipd.). V tem smislu je treba opozoriti, da je aktualni premislek komunikološke znanosti o informativni vlogi medijev v bistvu premislek o intermediarnih strukturah, ki posredujejo med različnimi viri in državljani oziroma splošno javnostjo (Bucy, D'Angelo, 2004).

Ožja konceptualizacija vloge množičnih medijev kot alarmnega sistema se je v slovenskem prostoru še posebej uveljavila po nesreči v Černobilu in drugih ekoloških katastrofah (Bophal itd.) ob koncu osemdesetih let minulega stoletja (Malnar, 2002, 23–24). V tem času je namreč onesnaženje okolja postalo aktualna medijska tema in obenem tudi trajna, pogosto priklicana medijska senzacija. Podatki vendarle kažejo, da naklonjenosti

1 Michael Salwen, znani strokovnjak za sodobne medije, je v analizi lokalnih medijev v ZDA že sredi osemdesetih let ugotovil naslednji vrstni red okoljskih tem, glede na obseg, ki jim ga je namenjal regionalni tisk: (1) nevarne substance, (2) varovanje divjih živali, (3) odpadki, (4) kvaliteta zraka, (5) kvaliteta vode, (6) kvaliteta prsti in (7) onesnaževanje s hrupom (Salwen, 1985, 54).

okoljskim temam ni mogoče samoumevno izpeljati iz medijskih vsebin. Okoljske teme preprosto niso v prvi vrsti medijskih sporedov. Če bi sklepali le po obsegu pozornosti, ki jo mediji namenjajo okoljskim temam, bi bilo težko pričakovati tako razširjeno naklonjenost varovanju okolja in še manj primerno informiranost glede aktualnih vprašanj.

Tudi drugi raziskovalci ugotavljajo, da pozornost sodobnih množičnih medijev do okoljskih tem ni nenehno v vzponu oziroma se običajno začne manjšati. Celovita študija Shanahana in McComasove (1997) je na primer pokazala, da je začela med letoma 1991 in 1995 pozornost osrednjih televizijskih programov v ZDA do okoljskih tem krepko usihati; njuna interpretacija je bila pri tem, da gre za tipično ciklično javno temo, katere pozornost v splošni zavesti krepko niha. Po nekaj letih vzpona in nenehne rasti v zavesti prebivalcev naj bi se torej skrb osrednjih televizijskih programov (informativnih, razvedrilnih, diskusijskih itd.) za odprta okoljska vprašanja umaknila drugim pomembnejšim vprašanjem in dilemam, vojnām in drugim oboroženim konfliktom, diplomaciji in napetim mednarodnim odnosom, mirovnim pobudam, bolezenskim epidemijam, medicinskim poskusom in tako dalje. Po drugi strani pa se okoljske

teme razvijajo v drugih programskih formatih, ki obstajajo ob osrednjih televizijskih oddajah. "Prikazovanje okoljskih tem je lahko podvrženo cikličnim vzorcem, kakor drugod v novinarstvu. Programi, ki prikazujejo življenje v divjini, so tako vse popularnejši, zlasti v kabelskih mrežah, kjer so si okoljski in naravoslovni programi, kot na primer televizijski kanal *Discovery*, oblikovali tržno zanimivo občinstvo" (Shanahan, McComas, 1997, 157).

Tabela spodaj prikazuje, kolikšno pozornost namenjajo okoljskim temam slovenski mediji. Ključna ugotovitev je, da ta pozornost daleč zaostaja za eminentnimi medijskimi tematikami. Pogostost pojavljanja različnih prispevkov o varovanju okolja, ekologiji in onesnaževanju okolja v slovenskih medijih teh vprašanj ne uvršča niti v deseterico najbolj izpostavljenih tem. V treh naključno izbranih tednih ob koncu leta 2004 so bile okoljske teme vselej zastopane v manj kot 2,5 odstotkih medijskih prispevkov.

Tabela nazorno dokazuje, da je mogoče odprta vprašanja v slovenski medijski prostor posredovati predvsem s pomočjo sklicevanja na vladno (koalicijsko) politiko – bodisi s kritiko bodisi z umestitvijo takšne problematike v okvir dela slovenske vlade in njenih ministrstev.³

Tabela 3: Okoljske teme v slovenskih medijih (november in december 2004) (UVI RS, 2005).²

Tabel 3: Environmental topics in slovene media (november and december, 2004) (UVI RS, 2005).

JAVNE TEME	PRISPEVKI V MEDIJIH (46. teden, 15.–21. november 2004)			PRISPEVKI V MEDIJIH (47. teden, 22.–28. november 2004)			PRISPEVKI V MEDIJIH (48. teden, 29. nov.–5. dec 2004)		
	(%)	(N)	RANG	(%)	(N)	RANG	(%)	(N)	RANG
Varstvo okolja, ekologija, odpadki	1,9	19	15.	2,5	24	10.
Vladna koalicija	26,7	262	1.	22,2	255	1.	26,2	255	1.
Splošno o dogajanju v Sloveniji	4,7	46	2.	5,1	50	3.
Državni zbor, Svet RS	4,6	45	3.
Evropska unija in Nato	4,3	42	4.
Notranje zadeve – kriminal, kazniva dejanja	4,3	42	5.
Zunanja politika (OZN, Svet Evrope, OVSE)	7,1	82	2.
Zdravstvo, zdravilišča	4,7	54	3.	4,1	40	5.
Finance, davki, obrestne mere, carine	4,7	54	4.
Politične stranke	4,5	52	5.
Kultura	6,1	59	2.
Promet, komunikacije, železnice, letališča, pomorski promet	4,2	41	4.
Skupno izmerjeno		981	20		1149	21		973	21

2 Podatki v tabeli izvirajo iz rednega in sistematičnega spremljanja slovenskih medijev, ki ga opravlja UVI RS. V analizo so zajeti vsi prispevki iz tiskanih in elektronskih medijev, ki jih UVI hrani v svojem arhivu. Vsak analizirani prispevek je opredeljen z eno samo javno temo, javne teme pa so opredeljene tako, da se prilegajo organizacijski strukturi organov državnih oblasti (ministrstva, svet, uradi).

3 Ob tem je treba omeniti omejitve zgornjih podatkov, saj na podlagi njih ni mogoče izključiti možnosti, da se tudi delo vlade oziroma vladne koalicije, o katerem poročajo mediji, nanaša v posrednem smislu na okoljske teme. Metodologija razvrstitve je namreč bila določena tako, da so bili za potrebe analize vsi medijski prispevki razvrščeni le v eno od mogočih tem, kombinacije kategorij pa niso bile upoštevane.

Aktualni dogodki v zvezi z izvršno oblastjo so daleč pred vsemi drugimi temami na čelu medijskih vsebin in so zato zagotovo najbolj na očeh medijskih občinstev. Nedavni primer te vrste, pri katerem je prišlo do prepleta vladne politike (resornega ministrstva za okolje) in okoljske problematike, ki se je dotaknila tudi prebivalcev MO Koper, so sprožile pobude italijanskih investitorjev, da bi v Tržaškem zalivu izgradili okolju nevarno infrastrukturo za izkoriščanje plinske energije. Žal se je ta primer, ki je zelo zanimiv z vidika pričujoče analize, pojavil, ko so bili zgornji podatki že zbrani.

Da okoljske teme niso med najbolj izpostavljenimi v slovenskih medijih, je mogoče sklepati tudi iz strategij volilnih kampanj v slovenskem prostoru. Stališča prebivalcev do okoljskih tem niso opredeljena kot "uporaben" politični kapital. Deloma je to smiselno povezati tudi s spoznanjem, da je v Sloveniji, na območju MO Koper še posebej, naklonjenost varovanju naravnega okolja dejansko zelo visoka. Odsotnost bistvenih razlik, razpok in razkorakov v javnem mnenju onemogoča kovanje političnega kapitala s pomočjo konfliktnega izkoriščanja okoljskih tem v času kampanj. Uradni viri na primer ne beležijo, da bi bile okoljske teme kakorkoli pomembne za dinamiko predvolilnih kampanj v letu 1996 niti v letu 2000 (Car, Starič, 2005).⁴

Navedeni podatki o zastopanosti okoljskih tem v slovenskih medijih ne potrjujejo teze, da gre za problematiko, ki se ji nameni nadpovprečno veliko pozornosti. Obseg poročanja medijev o okoljskih temah se ne ujema z nadpovprečno naklonjenostjo varovanju naravnega okolja. Če bi sodili le po obsegu medijske pozornosti, empirični podatki za Slovenijo ne omogočajo sklepa, da so mediji vir slovenske naklonjenosti do varovanja okolja; prav tako pa tudi ni mogoče preprosto reči nasprotno, da medijsko poročanje zavira oziroma omejuje razširjenost stališč. Problem je namreč, da je iz obsega medijske pozornosti zelo težko sklepati o stopnji senzibilnosti za obravnavno problematiko med medijskimi občinstvi. Kako torej pojasniti ugotovitev, da so mediji hkrati odločilen vir informacij o okoljskih temah in katalizator delovanja okoljskih javnosti? Je mogoče, da se v različnih ocenah posameznikov glede okoljskih tem kažejo predvsem posledice informacij, ki niso povezane s sistemi množičnega komuniciranja, pač pa na primer z mrežami kolegov, sodelavcev, krajanov? Izhodiščni premislek o zgornjih vprašanjih je mogoče zastaviti s pomočjo samoocenjevanja informiranosti. Podatki iz anketne raziskave med prebivalci MO Koper kažejo, da ni pretirane samozavesti pri kvalificiranju lastnega znanja o okoljskih temah.

Tabela 4: Samoocena informiranosti o okoljskih temah (UP ZRS, 2005).

Table 4: Self-assessment of acquaintance with environmental topics (UP ZRS, 2005).

Koliko informacij imate o problemih v zvezi z naravnim okoljem, ki obstajajo v vašem kraju?	odgovori	odstotek
zelo malo informacij	52	9,9 %
malo informacij	109	20,9 %
niti malo niti veliko informacij	186	35,4 %
veliko informacij	129	24,6 %
zelo veliko informacij	41	7,8 %
ne morem oceniti, ne vem	8	1,5 %
skupaj	524	100 %

Odgovori v zgornji tabeli so porazdeljeni približno enakomerno. Če bi skupaj obravnavali oba skrajna pola, tj. oceno anketirancev, da imajo veliko oziroma malo informacij, in jima dodali še tiste odgovore, ki izražajo negotovost, dobimo skoraj popolno tretjinsko razporeditev. Vsaka skupina odgovorov zajame približno enak delež anketirancev. Iz te ugotovitve je mogoče ugotoviti precejšnje mero samokritičnosti. Skupaj z znano oceno glede naklonjenosti varovanju naravnega okolja to dejstvo kaže na razvito dovzetnost za okoljske teme. Odgovori, ki samoreferenčno zmanjšujejo relativno vrednost obstoječega obsega informacij pri anketirancih, so znak zavedanja, da gre za kompleksne vsebine in pogosto tudi za problematiko, ki od posameznikov zahteva dodaten miselni napor pri razvozlavanju oziroma razumevanju informacij.

Tabela 5: Viri informacij o okoljskih temah (UP ZRS, 2005).

Table 5: Sources of information on environmental topics (UP ZRS, 2005).

Iz katerega vira vi osebno pridobite največ informacij o okoljskih vprašanjih?	odgovori	odstotek
v množičnih medijih	390	74,3 %
v pogovorih s sosedi, znanci, vrstniki	58	11,1 %
na svojem delovnem mestu	33	6,3 %
iz sporočil uradnih organov	29	5,5 %
drugo	13	2,5 %
ne vem, brez odgovora	2	0,3 %
skupaj	524	100,0 %

4 V tujini je seveda drugače; zlasti značilen primer so volilne kampanje v ZDA, pri katerih sta ostrina in politični naboj okoljskih tem neredko odločilna dejavnika pri nacionalnih volitvah. Kolikšno politično eksplozivnost imajo okoljske teme, kaže aktualni tisk. Eden Bushevih političnih strategov je v reviji *Human Events* v praktično izgubljeni situaciji pojasnjeval, da je mogoče – in tudi kako je mogoče – občutljivo ekološko problematiko obrniti v prid volilnemu izidu (Smith, 2001, 13).

Podobno sliko dobimo tudi iz rezultatov glede zaznavanja širšega družbenega okolja. Dejstvo je, da po osebnem prepričanju anketirancev prebivalci Primorske kot celota največ informacij v zvezi z okoljskimi temami pridobijo iz množičnih medijev. Takšno prepričanje deli 85,6% anketirancev; 6,3% jih meni, da prebivalci Primorske večino informacij pridobijo v pogovorih z vrstniki, s sosedi, z znanci; deleži drugih virov pa niso statistično pomembni, saj niso presežili dveh odstotkov; odgovor "ne vem" je izbralo približno 5% anketirancev (podatki UP ZRS CRJM). Pri tem je zanimivo tudi vprašanje, ali se viri informacij razlikujejo glede na uveljavljene demografske kategorije. Statistični test s tako imenovano spremenljivko t sistematičnih razlik med posameznimi starostnimi kategorijami ni potrdil. Povedano drugače, dominantni viri informacij so približno enaki ne glede na starost anketirancev. Pri tako velikem deležu dominantnega vira informacij (74,3%; glej tabelo 5) takšna ugotovitev ni presenetljiva. V uniformni situaciji bi lahko bile toliko bolj pomenljive očitne izjeme; čeprav te v obravnavanem primeru nimajo velike vsebinske teže, jih vseeno velja omeniti. Od splošne ugotovitve, da so v vseh starostnih kategorijah različni viri informacij zastopani enako, odstopa le bolj ali manj pričakovano dejstvo, da je delovno mesto nadpovprečno relevanten vir informacij o okoljskih vprašanjih za najaktivnejši del anketirancev; med prebivalci MO Koper, ki so stari med 28 do 37 let, dosega delež tistih, ki pretežno del informacij o okoljskih vprašanjih pridobivajo na delovnem mestu, okroglo petino (20 odstotkov) in hkrati tudi velja, da je ta delež očitno večji kot pri ostalih kategorijah (med 2 odstotkoma in 6,5 odstotkov). Deloma se v podatkih za različne starostne kategorije nakazuje še ena posebnost. Opaziti je mogoče blago težnjo, da se s starostjo anketirancev viri informacij homogenizirajo oziroma da se z večanjem starosti zmanjšuje raznovrstnost informacijskih virov, vendar pa je težnja nakazana in ni statistično značilna. Kljub omenjenim odstopanjem izračuni kažejo, da ni mogoče zavrniti zaključka, da so, splošno vzeto, viri informacij enaki za vse starostne kategorije prebivalcev MO Koper.

PRIPRAVLJENOST ZA DRUŽBENO DELOVANJE ZARADI OKOLJSKIH CILJEV

V zadnjem analitičnem delu pričujočega besedila bo pozornost usmerjena na povezanost oziroma medsebojno prepletenost izbranih družbenih dejavnikov, ki lahko pojasnijo vzvode za družbeno delovanje v zvezi z okoljskimi temami. Znano je, da okoljske teme pogosto sprožijo različne aktivnosti v javnosti. V dosedanjem razmisleku so že bila omenjena tri ozadja, ki spodbujajo premislek o aktiviranju palete raznovrstnih družbenih dejavnikov, in sicer organizirane skupine oziroma družbena gibanja, katerih aktivnosti motivira izrecna skrb za varovanje okolja, politične stranke in administrativni

aparatus države, ki prav tako lahko sprožajo različne oblike družbenega delovanja. Za potrebe pričujoče analize so bile oblike družbenega delovanja individualizirane; opredeljene so bile kot dejavnosti, ki se jih lahko udeležuje posameznik, in sicer v obliki, ki je običajna v sodobnih mnenjskih raziskavah (n. pr. Rojas et al., 2005). Problem pri tem zastavku je, da obstaja razkorak med mnenji in delovanjem (Sundstrom et al., 1996). Po mnenju Sundstroma in sodelavcev rezultati dosedanjih raziskav ne dajejo jasnih zaključkov, in sicer je težava v tem, da delovanja (v zvezi z okoljskimi temami) ni mogoče premočrtno napovedovati iz obstoječih stališč glede naravnega okolja (Sundstrom et al., 1996, 498). Pričujoče besedilo predstavlja osnovne empirične ugotovitve glede akcijskega potenciala, ki ga je razkrila anketa med prebivalci MO Koper. V nadaljevanju so predstavljeni pojmi, s katerimi je mogoče družbeno delovanje tudi sistematično pojasniti: družbeni kapital, sodobna postmaterialistična vrednostna usmeritev ter družbeno zaznavanje lokalnega okolja in mnenjskega duhovnega ozračja.

Pripravljenost za delovanje

V anketni raziskavi je bila neposredno izmerjena pripravljenost za delovanje in ne za preteklo delovanje. V bistvu je bil predmet zanimanja akcijski potencial prebivalcev MO Koper in obenem tudi dejavniki, ki ga povečujejo oziroma zmanjšujejo.

Pripravljenost za delovanje je bila v anketi izmerjena s klasičnimi indikatorji, in sicer so bili ti razvrščeni v razponu, ki akterje bolj ali manj javno izpostavlja;

Tabela 6: Pripravljenost za delovanje ob okoljskih temah (UP ZRS, 2005).

Table 6: Willingness to act on environmental issues (UP ZRS, 2005).

V zadnjem času se pojavlja veliko javnih pobud v zvezi z okoljem. Kaj od naštetega ste pripravljeni narediti, ko se v vašem okolju pojavijo takšne pobude	odgovori	odstotek
pozorno spremljati informacije	499	95,1 %
podpisati peticijo	448	85,4 %
se udeležiti javnega shoda, razprave, sestanka	360	68,7 %
darovati finančna sredstva lokalnim organizacijam	305	58,1 %
izraziti mnenje s telefonskim klicem v radijsko ali televizijsko oddajo	281	53,5 %
napisati javno pismo (pismo bralcev, odprto pismo)	247	47,1 %
organizirati konkretne akcije	235	44,8 %
N = 524		

javna izpostavljenost je v tem primeru tudi neke vrste posredno merilo obsega angažiranosti. Zgornja tabela neposredno razvršča rezultate po padajočih deležih, merilo večje ali manjše javne izpostavljenosti pa je iz vrstnega reda tudi razmeroma dobro razvidno. Največ pripravljenosti je bilo, pričakovano, izraženo za aktivnosti, ki zahtevajo najmanj angažiranosti (spremljanje informacij o okoljskih temah). Presenetljiv je delež anketirancev, ki so izrazili veliko pripravljenost, da bi darovali finančna sredstva lokalnim organizacijam, prek katerih se uresničujejo deklarirani okoljski cilji. Skoraj dve tretjini anketirancev (58,1%) bi bili takšne organizacije pripravljene podpreti s finančnimi sredstvi. Na tej točki je zanimiva primerjava z odgovori glede vzporejanja ekonomskih in ekoloških vrednot (vprašanje o povečevanju davkov), ki je bila omenjena zgoraj. Očitno je, da okoljske teme in aktivnosti sprožajo predvsem tiste oblike sodelovanja prebivalcev, ki zagotavljajo akterjem samostojno presojo in samoiniciativnost. Samostojno podpiranje organizacij se od povečevanja davkov razlikuje predvsem po tem, da lahko akterji natančno vedo, kako in v kakšne namene bodo finančna sredstva dejansko uporabljena.

Družbeni kapital in družbeno zaznavanje

Družbeni kapital je aktualni odgovor družboslovne znanosti na zaskrbljujoče ocene v zvezi z upadanjem izpostavljanja posameznikov v javnem življenju. Poanta te zamisli je, da je mogoče spodbudo za večjo angažiranost v javnosti poiskati v oblikah družbenega oziroma skupnega delovanja; raven družbenega kapitala v tem smislu empirično odraža udejanjen, in zagotovo tudi latenten, neaktualiziran niz virov za uresničevanje ciljev. Zagovorniki te zamisli poudarjajo, da je pozitiven odnos med družbenimi vezmi in delovanjem gibalo in torišče družbenega razvoja, učinki pa se kažejo na več ravneh; Putnam v svoji klasični študiji o družbenem kapitalu pojasnjuje, da je ta hkrati osebna in javna dobrina: "Nekaj koristi, ki izhajajo iz vlaganja v družbeni kapital, se razprši opazovalcem, nekaj pa se jih neposredno povrne tistim, ki investirajo" (Putnam, 2000). Ideja v zvezi z družbenim kapitalom spominja na znano, starejšo teoretsko zamisel, da je mogoče demokratično življenje in politično oziroma družbeno aktivnost državljanov obuditi z obnovo vezi v oblikah povezovanja oziroma delovanja skupnosti. To tezo so, čeprav v nekoliko drugačnem kontekstu, razvijali ameriški misleci v prvi polovici minulega stoletja; na primer John Dewey, kasneje pa Charles W. Mills in Herbert Blumer (Pinter, Splichal, 1999). Povedano drugače, sodobna ideja družbenega kapitala opozarja na vire družbenega delovanja, ki so vsebovani v različnih oblikah združenosti, v primarnih ali sekundarnih družbenih skupinah, v prijateljskih omrežjih, v vezeh med znanci, vrstniki, sodelavci in podobno. V tem smislu je družbeni

kapital mogoče razumeti kot del rešitve za probleme v zvezi z zaupanjem državljanov v politične in družbene ustanove, v zvezi s politično participacijo, in vsekakor tudi za druge oblike družbenega delovanja.

Z vidika naslovnega problema je uporabna opredelitev družbenega kapitala, kakor jo je podal Pierre Bourdieu, saj jo povezuje s svojimi drugimi pojmi, kot so družbeni prostor, habitus in polje (Bourdieu, 2003). Družbeni kapital je zanj "celota dejanskih ali potencialnih virov, ki so odvisni od tega, da ima posameznik trajno mrežo bolj ali manj institucionaliziranih odnosov medsebojnega poznavanja in medsebojnega priznavanja" (Bourdieu, 2003, 99). Teorija družbenega kapitala, ki jo je ponudil Bourdieu, je povezana z zamisljo o simbolnem kapitalu, v katero je vpet avtorjev odnos do racionalistične ideje uma (Bourdieu, 2000). Z vidika teorije simbolnega in družbenega kapitala je treba družbeno komuniciranje vselej razumeti tudi v okviru družbenih odnosov, ki izhajajo iz dominacije in neenakosti (Bourdieu, 2000, 65).

V sodobnem družboslovnem raziskovanju se je uveljavilo zlasti operacionalno izenačevanje pojma družbeni kapital z njegovo subjektivno komponento, to je z zaupanjem. Takšen pristop je v bistvu praktičen, ker so meritve zaupanja standardne v empiričnem ugotavljanju mnenj (tudi v slovenskem prostoru je takšen pristop razmeroma dobro znan; na primer Rus in Toš, 2005, 97–101). V pričujoči raziskavi je bil ubran drugačen pristop, in sicer je bil družbeni kapital opredeljen kot skupek virov, ki se odražajo skozi ocene lokalnega družbenega okolja. Večji družbeni kapital prebivalcev se bo izrazil z bolj pozitivnimi ocenami kritičnosti, splošne zainteresiranosti oziroma pripravljenosti za delovanje in povezanosti ljudi v lokalnem prostoru. Prav gotovo je zlasti slednji pojem ključen za razumevanje vloge družbenega kapitala v kontekstu okoljskih tem.

Rezultati kažejo, da obstaja pozitivno vrednotenje lokalnega okolja, ko gre za okoljske teme. Anketiranci so v pretežni meri prepričani, da je stopnja kritičnosti do okoljskih vprašanj na Primorskem razmeroma visoka, več kot dve tretjini pa je tudi odgovorov, da tu obstaja visoka stopnja pripravljenosti za delovanje v zvezi z okoljskimi temami. Nekoliko bolj nejasne so ugotovitve glede povezanosti skozi aktivnosti zaradi okoljskih ciljev. Petina anketirancev (20,6%) meni, da jih aktualna problematika v zvezi z naravnim okoljem "nikoli" ne poveže z lokalnim družbenim prostorom, na primer s sosedi, z vrstniki, s krajanji. Dodatna polovica anketirancev (50,4%) sodi, da se to zgodi le redko. Drži, da so časovne kategorije iz lestvice nekoliko ohlapne in jih je težko brez pridržka uporabiti kot univerzalno mero z vidika vsakega posameznika. Vseeno pa velja, da anketiranci ne vidijo okolja kot pogostega povezovalnega dejavnika. To ugotovitev je mogoče razumeti na več načinov, čeprav natančnega odgovora iz rezultatov ne moremo razbrati. Po eni strani je mogoče, da anke-

Tabela 7: Ocenjevanje družbenega okolja (UP ZRS, 2005).
Table 7: Appraisal of social environment (UP ZRS, 2005).

Menite, da so na splošno prebivalci Primorske, ko gre za okoljska vprašanja, kritični ali nekritični do okoljskih tem?	zelo so kritični	so kritični	niso kritični	prav nič niso kritični	ne vem
število	73	260	129	28	34
odstotek	13,9 %	49,6 %	24,5 %	5,4 %	6,6 %
V kolikšni meri so prebivalci Primorske pripravljeni prispevati k razreševanju okoljskih vprašanj?	zelo so pripravljeni	so pripravljeni	niso pripravljeni	sploh niso pripravljeni	ne vem
število	39	296	131	21	37
odstotek	7,4 %	56,5 %	25,0 %	4,0 %	7,1 %
Kako pogosto vas problemi glede naravnega okolja praktično povežejo s sosedi?	nikoli	redko	pogosto	zelo pogosto	ne vem
število	108	264	119	23	10
odstotek	20,6 %	50,4 %	22,7 %	4,4 %	1,8 %

tiranci s svojimi odgovori v bistvu sporočajo, da so v njihovem lokalnem prostoru okoljski problemi sorazmerno redki in da zato ne pride do pogostejšega povezovanja, mogoče pa je tudi, da gre za pristno predstavo o pomanjkanju družbenih vezi, ki se spletejo skozi skrb za naravno okolje. Obstaja še tretja možnost, ki se mi zdi najbolj verjetna, namreč da pogostost povezovanja zaradi okoljskih tem v lokalnem okolju za anketirance ni enaka njihovi intenzivnosti; še več, sklepati bi bilo mogoče, da intenzivnost prekaša pogostost teh vezi. Za podrobnejši razmislek je treba natančneje proučiti rezultate analize regresijskega modela.

Postmaterializem

Raziskovalci družbenih in političnih procesov v Evropi so v času po drugi svetovni vojni začeli ugotavljati občutne spremembe glede vrednot in njihove substance. Sprva postopni in le nakazani, kasneje pa vse celovitejši prelomi so zajeli zlasti tiste objekte vrednot in z njimi povezane preference vrednot, ki so neposredno izhajali iz obstoječih gospodarskih razmer v povojnih družbah. Po nekaterih teoretskih razlagah naj bi bil takšen preskok motiviran s splošnejšim zatonom moderne družbene misli oziroma s prehodom moderne v pozno moderno, na praktični ravni pa naj bi ga spodbudila uspešna izgradnja države blaginje in družbenih korektivov; prelom glede vrednot je v tem smislu povezan s konsolidacijo ekonomskih in z defatalizacijo družbenih odnosov v evropskih demokracijah. Ulrich Beck pa je prepričan, da je vrednotni prelom evropskega modernizma odvisen od okoljskih tem (Beck, 1997). "Erozija industrijske moderne, ki se je razvila v Evropi 19. stoletja in se je kasneje razlila oziroma razširila po vsem svetu, ni posledica leta 1989. V začetku so bile okoljske teme. Te so postavile pod vprašaj temeljne premise evropske misli in aktivnosti – predstavo o neomejeni rasti, gotovost napredka in razmejevanje narave od družbe" (Beck, 1997, 11–12).

Bistvena sprememba v zvezi s preobrazbo vrednot se s tega zornega kota nanaša na opuščanje starejših materialističnih preferenc, kajti postopno so se pojavljale nove prednostne vrednote, ki so občutno širile spekter izkustva sodobnega človeka. Raziskovanje stališč in vrednot posameznikov je iz različnih smernic teh sprememb ponudilo pojem "postmaterializem" (Inglehart, 1977). Teoretska konstrukcija, ki ta aktualen pojem okvirja, je ključna tudi za sistematičen premislek o okoljskih temah, saj se, podobno kot Beckova teorija pozne moderne, v pomembni meri naslanja na razširitev spektra družbenih vrednot zaradi pojavnosti ekoloških gibanj. Ključna ugotovitev omenjenih teorij je torej teza, da je v zadnjih desetletjih zelo pomembno mesto med preferencami vrednot sodobnega človeka zasedel njegov odnos do naravnega okolja. Ekologija se je nekako od sedemdesetih let dalje uveljavila ne le kot področje organiziranih aktivnosti družbenih skupin, ampak tudi kot vir identitetnih in vrednotnih procesov.

Ingelhartova ideja je, da je pojav postmaterialističnih vrednot mogoč v času, ko je zaradi relativno ugodne življenjske ravni in ekonomskih standardov fizično mogoče uresničevati cilje, ki ne izvirajo iz preživetvenih skrbi, ampak tudi iz novih stilnih preferenc in interesov. Če so tradicionalne družbe za svoj poglavitni cilj postavljale predvsem obstanek in prehranske vire, so moderne družbe stremele po maksimiranju gospodarske rasti družbe kot celote in s tem tudi k maksimiranju vse bolj raznovrstnih dobrin. Postmaterialistična orientacija je še dodatno nadgradila ta prelom v smeri poudarjanja osebne blaginje in subjektivnega napredka, ki se v zadnjem času izraža zlasti s stilnimi izbiri in raznovrstnim preživljanjem prostega časa. Postmaterialistične orientacije vrednot so v tem smislu mnogo bolj razširjene v razvitih državah zahodne Evrope, preostale članice EU pa se po primerjalnih podatkih postopoma približujejo (Inglehart, 1997). Zaradi dobro znanih učinkov tranzicijskih procesov in nedemokratskega politič-

nega sistema, iz katerega so se bolj ali manj uspešno izvile vse države nekdanjega vzhodnega bloka, Inglehartove zamisli ni mogoče povsem brez zadržkov preslikati v slovenski prostor, vseeno pa se je v teoretskem in v empiričnem smislu že dodobra uveljavila tudi med slovenskimi analitiki mnenjskih procesov (Rus, Toš, 2005).

V smislu analitične operacionalizacije pojmov se je izkazalo, da se s postmaterializmom povezuje več konkretnih značilnosti posameznikov in njihovih odločitev oziroma izbor. Rus in Toš strnjeno povzemata nekatere pomembnejše ugotovitve Inglehartovih raziskav z naslednjim seznamom karakteristik postmoderne orientacije vrednot: višja kakovost življenja, boljše zdravstveno stanje, visoko zadovoljstvo z delom, manjše poudarjanje delovne storilnosti pri vzgoji otrok, spodbujanje strpnosti in domišljjskega sveta, sprejemanje netradicionalnih oblik družinskega življenja, celovito sprejemanje izenačevanja možnosti žensk, relativizacija razmejitev med dobrim in slabim, zagovarjanje avtonomije gospodarske dejavnosti brez pretiranega vmešavanja države (Rus, Toš, 2005, 128).

Za potrebe pričujoče raziskave je bila razširjenost postmaterialističnih orientacij vrednot med prebivalci MO Koper izmerjena z indikatorji, ki se nanašajo na politično presojo oziroma konkretneje na predstave o politični organiziranosti družbe. Izbrani indikatorji zajemajo štiri različne ocene, ki izražajo jedro materialističnih in postmaterialističnih vrednot. Ti indikatorji so ocene, da naj bi administrativni aparat države predvsem zagotavljal red in omejeval naraščanje cen (izraz materializma) ter da je treba državljanom omogočiti več vpliva na odločanje o državnih zadevah in varovati svobodo govora (izraz postmaterializma). Izbrani nabor indikatorjev je bil večkrat statistično preverjen in se je pri tem izkazal kot zanesljiv in veljaven (n. pr. Inglehart, 1997). Ne nazadnje je bil tudi že uporabljen v slovenskih raziskavah mnenjskih procesov (Malnar, 2002; Rus, Toš, 2005).

Postmaterialistične vrednote med prebivalci MO Koper niso razširjene kot večinske. Približno petina anketirancev, kakor kažejo rezultati raziskave,⁵ sodi še vedno med izrazite materialiste (19,6 odstotka). Vrednote pretežnega dela anketirancev (64 odstotkov) lahko opišemo kot prehodne oziroma kot delno materialistične, delno pa kot postmaterialistične. Zagovorniki materialističnih pogledov na politično ureditev družbe so v manjšini, in sicer je anketa pokazala, da jih deli 16,3% prebivalcev MO Koper. Zavedati se je seveda treba, da je meritev (post)materializma zelo groba. Sistematična in celovitejša raziskava bi zahtevala vključitev

večjega nabora indikatorjev in kompleksnejšo indeksacijo izmerjenih vrednosti. Vseeno pa je izbrani indeks postmaterialistične usmerjenosti vrednot primeren približek, ki zajema bistvene vidike tega aktualnega pojma in omogoča tahtevnejšo statistično analizo.

Dejavniki pripravljenosti za delovanje

Teoretska predpostavka premisleka o pripravljenosti za delovanje, ki bi uresničilo katerega od okoljskih ciljev, je, da jo določajo različni družbeni in socialno-psihološki dejavniki. V raziskavi so bili opredeljeni in izmerjeni štiri konceptualni sklopi, s katerimi lahko poskusimo pojasniti gibanje pripravljenosti prebivalcev MO Koper za delovanje ob okoljskih ciljih. Trije od teh konceptualnih sklopov (družbeni kapital, družbeno zaznavanje, postmaterializem) so bili predstavljeni v tem poglavju, prej pa tudi še ocena splošne ogroženosti naravnega okolja v Sloveniji. Hipoteza je, da izbrani koncepti vplivajo na pripravljenost za delovanje; povezanost naj bi bila premosorazmerna in linearna. Na podlagi tega premisleka je bil oblikovan regresijski model, njegova statistična ocena pa je ponujena v tabeli 8.

Tabela 8: Dejavniki delovanja za okoljske cilje (regresijska analiza) (UP ZRS, 2005).

Table 8: Factors for taking an active part in environmental goals (regression analysis) (UP ZRS, 2005).

neodvisne spremenljivke	utež BETA v modelu	statistična značilnost
indeks postmaterializma (po Inglehartu)	0,084	0,66
družbeni kapital	0,192**	0,000
ocena mnenjske klime	0,031	0,506
ocena splošne ogroženosti okolja	-0,094	0,041
<i>Pojasnjena varianca regresijskega modela (odvisna spremenljivka: pripravljenost za delovanje)</i>	$R^2(a)=0,047$	

Izkazalo se je, da le dva med dejavniki dejansko vplivata na pripravljenost za delovanje za doseganje okoljskih ciljev, in sicer družbeni kapital ter ocena splošne ogroženosti. Rezultate je mogoče interpretirati takole. Pogosteje ko so okoljske teme povezovalne v lokalnem prostoru, bolj so posamezniki pripravljeni delovati za doseganje okoljskih ciljev. Odnos med drugima dvema spremenljivkama pa je obraten (to kaže tudi

5 Indeks postmaterializma je bil v raziskavi oblikovan tako, da so bili izbrani indikatorji postavljeni v okvir vprašanj o tem, kakšne so oziroma naj bi bile prioritete slovenske države. V izboru so bile ponujene vse štiri ocene, ki so že bile omenjene zgoraj. Odgovori se seštejejo, tako da višja vrednost indeksa pri posamezniku izraža večjo privrženost postmaterialističnim vrednotam.

negativni predznak v tabeli): posamezniki bodo bolj pripravljeni delovati za okoljske cilje, čim bolj je njihova ocena splošne okoljske ogroženosti v Sloveniji kritična. Kot je za družboslovne raziskave značilno, pojasnjevalna moč tega modela ni največja. Nabor izbranih neodvisnih spremenljivk pojasnjuje le okoli 5 odstotkov variabilnosti modela. To pomeni, da obstajajo še številni drugi dejavniki, ki vplivajo na pripravljenost za družbeno delovanje, in da je potrebno še celovitejše in sistematičnejše raziskovanje obravnavane problematike.

Znano socialno psihološko dejstvo je, da se dispozicije ne prevajajo samoumevno v dejanja. Tudi pripravljenost za konkretno delovanje je v tako celoviti obliki, kot je izmerjena v raziskavi, le eden od elementov akcijskega potenciala, katerega sprožitev je odvisna od številnih okoliščin, konteksta in nepredvidenih dejavnikov. Razkorak med mnenji in konkretnim delovanjem se praviloma pokaže kot neskladje, nekonsistentnost. Tudi v empiričnih dispozicijah, ki jih razkrivajo slovenske raziskave, je mogoče ugotoviti nekatera takšna neskladja, ki pa so lahko po drugi strani primerna motivacija za nadaljnje sistematično raziskovanje. Po Kirnu je mogoče iz empiričnih ugotovitev glede mnenj o okoljskih temah, ki jih imajo slovenski državljani nasploh, izluščiti tri ključna neskladja, in sicer: a) neskladje med visoko načelno pripadnostjo okoljskim in ekološkim vrednotam ter hkrati pristajanje na pragmatične, instrumentalne vrednote; b) neskladje med deklarativnimi ekološko/okoljskimi vrednotami in veliko manjšo motiviranostjo za okoljsko obnašanje in c) neskladje med visoko okoljsko ozaveščenostjo o nevarnosti in sorazmerno skromnejšim dejanskim okoljskim obnašanjem (Kirn, 2004, 273). Globlja skupna točka vseh je, kot rečeno, razkorak med mnenji in delovanjem, morda tudi med pričakovanji in cilji. Kako se praktično prešije ta vrzel v praktičnem delovanju državljanov, lahko podrobneje razkrijejo študije konkretnih primerov. Namen pričujoče študije je bil predvsem razgrniti empirične pravilnosti v mnenjih prebivalcev MO Koper, ki jih lahko zajamemo pod pojmom družbeno delovanje, s posebnim poudarkom na dejavnih, ki to pripravljenost pojasnjujejo.

Kako analitično premostiti razkorak med mnenji in delovanji, je v empiričnem raziskovanju mnenj pogosto nerešljivo vprašanje. Zavedati se je treba, da je problem prisoten in da lahko vpliva na izpeljane sklepe. Tudi sicer je znano, da je v Sloveniji delež dejansko aktivnih na področju družbenih skupin, ki uresničujejo okoljevarstvene cilje, razmeroma nizek; vsekakor je bistveno nižji od ugotovljene pripravljenosti za delovanje. Formalizirana privrženost okoljskim idealom, ki se na primer kaže v članstvu v društvih, organizacijah in strankah, je glede na visoke deleže skrbi za okolje in pripravljenosti za njegovo varovanje zanemarljiva. Vsekakor je treba podatke iz zgornje analize razumeti na način, da družbeni kapital in ocena splošne ogroženosti dvigujeta pripravljenost za delovanje. Da se iz te dis-

pozicije dejansko razvije tudi delovanje, pa morajo biti vključeni še drugi dejavniki, ki jih ta raziskava ni podrobneje proučila.

ZAKLJUČEK

Osrednje vsebinsko težišče raziskave je lokalni prostor, lokalna skupnost. V tem okviru je bila v model empiričnih soodvisnosti postavljena ideja družbenega delovanja, med njenimi predvidenimi vplivi pa so prevladovali deskriptorji značilnosti prebivalcev v lokalnem okolju. V analizi anketnih rezultatov je bila uresničena zamisel, da je treba družbeno delovanje v lokalnem prostoru pojasnjevati zlasti z dejstvi o skupnem življenju v lokalni skupnosti. Sklepni premislek glede akcijskega potenciala, ki ga v zvezi z okoljskimi temami izkazujejo prebivalci MO Koper, mora zato vključevati naslednje ugotovitve. Med vsemi proučevanimi dejavniki se je kot najpomembnejši izkazal družbeni kapital. Ta pojem opredeljuje formalne in neformalne vezi posameznikov z drugimi, z različnimi organiziranimi skupinami in prav tako tudi s predstavniki ustanov ali korporativnih subjektov. Družbeni kapital je celota tistih družbenih virov in vzvodov, s katerimi posameznik razpolaga zaradi svoje vpetosti v družbeno okolje. Ugotovljeno dejstvo torej pomeni, da se bodo prebivalci MO Koper toliko bolj pripravljeni vključevati v različne javne aktivnosti glede okoljskih tematik, kolikor bolj bodo prepričani, da te spontano vznikajo iz družbenega okolja. V raziskavi smo posebej proučevali zlasti pomen sosedskih vezi, saj so okoljske teme, čeprav so povezane z različnimi kategorijami vrednot, izrazito konkretne v smislu lokalnih bivanjskih razmer (onesnaževanje, hrup, preventivno delovanje ipd.). Družbeni kapital je po drugi strani tisto družbeno tkivo, ki omogoča pretok informacij, mnenj in izkušenj ter omogoča uresničevanje primarne človeške potrebe po druženju in družabnosti. Kar najbolj nazorno je treba poudariti, da je mogoče pričakovati intenzivno vključevanje prebivalcev MO Koper v aktivnosti v zvezi z okoljskimi tematikami, če imajo te dejansko podporo v lokalnem prostoru.

Zmotno pa bi bilo misliti, da so prebivalci MO Koper pripravljeni na sodelovanje v javnih aktivnostih v zvezi z okoljskimi temami zato, ker tako menijo preostali prebivalci. Pomen druženja in povezovanja z drugimi prebivalci, ki ga opisuje ideja družbenega kapitala, ne kaže na normativni vpliv sodbe vrednot lokalnega okolja. Ni mogoče reči, da se bodo prebivalci MO Koper vključevali v aktivnosti v zvezi z okoljskimi temami, ker bi v nasprotnem primeru to pomenilo nenaklonjen odziv s strani drugih v lokalnem prostoru. Analize, ki so bile opravljene v pričujoči raziskavi, ne omogočajo sklepa, da bi bilo varovanje okolja vrednota zato, ker tako zapoveduje družba oziroma lokalna skupnost. Pozitiven odnos do okolja je intrinzična vrednota prebivalcev MO Koper. Še več, ocena mnenjskega duhovnega ozračja

sploh ni statistično pomemben dejavnik v pojasnjevanju akcijskega potenciala. Naj posamezniki menijo, da je njihovo lokalno okolje kritično ali ne do okoljskih tem, naj so prepričani, da je to lokalno okolje bolj ali manj pripravljeno za konkretno javno delovanje, to ne vpliva na njihovo lastno pripravljenost. Če povežemo obe spoznanji, je treba po eni strani ugotoviti, da je pripravljenost za javno delovanje v zvezi z okoljskimi temami (akcijski potencial) v pomembni meri povzročeno s pozitivno percepcijo posameznikov o posledicah za povezovanje v lokalnih skupnostih, po drugi strani pa ga ne zapoveduje strah pred kolektivno presojo skupnosti. Rezultati so pokazali, da izbor dejavnikov vendarle ni bil povsem izčrpen in da bi bilo treba še širše zajeti procese v lokalnem prostoru, da bi lahko razumeli družbeno delovanje v prid okoljskim ciljem. Očitno velja, da izbrani teoretski pojmi iz sodobne družboslovne literature ne zajamejo največjega dela konkretnih vplivov na akcijski potencial okoljskih tem. V tem smislu bi veljalo prepletenosti naravnega okolja in družbenih procesov nameniti še več sistematične raziskovalne pozornosti.

Sklepne misli naj se dotaknejo še enega premisleka. Uporaba pojma okolje je v pričujočem besedilu motivirana s teoretskim preseganjem uveljavljene, vendar starejše konceptualne razmejitev med naravo in družbo. Pri tem pa drži, kar opozarja Kirn, ki sam prav tako ne zagovarja razmejitev med družbo in naravo, ampak dosledno uporablja pojem naravno okolje, da ne gre pozabiti na element samoniklosti (Kirn, 2004, 14). Namreč klasična pojmovna razmejitev med naravo in družbo

je bila značilna tudi po tipični predstavi, da se narava oblikuje neodvisno od družbe, da je torej nekaj "prvobitnega" (Kirn, 2004, 14). Kirn v tem smislu opozarja, da s poudarjanjem pojmov, ki so izpeljani iz izraza okolje, zameglimo esencialno komponento naravnega razvoja in s tem širše, spoznavne razsežnosti problematike. "Sociološka različica radikalne istovetnosti narave z družbo bi pomenila, da narava nima več nikakršne samobitnosti, da je v ontološkem smislu človekov rezultat. To narava nikoli ne bo" (Kirn, 2004, 14). Če danes govorimo o naravi, ne o naravnemu okolju, se zdi, kakor bi jo želeli namenoma izločiti iz okvira družbenega izkustva in jo torej oddaljiti od družbenega delovanja. Še več, razmišljanje skozi klasični pojmovni par narava in družba spregleduje osnovno poanto številnih skupin, organizacij in gibanj, ki se ukvarjajo z varovanjem oziroma zaščito naravne dediščine: človek je močno soudeležen v oblikovanju obstoječega stanja; nemara je človek s svojimi posegi v naravno okolje celo odločilen dejavnik za degradacijo in uničevanje. Jasno je torej, da osrednji pojmi pričujočega besedila, namreč okolje, okoljske teme, okoljski problemi, okoljski aktivizem, ne pristajajo na klasično, rousseaujevsko upodobitev narave kot neokrnjene zibke človeštva, v katerem je vse skupnostno, vse družbeno postavljeno v oklepaj in kjer bi se lahko izživel le, kar je prvinsko. Skrb za naravno okolje v vsebinskem smislu postavlja most med kulturo in naturo, konkretno družbeno delovanje v prid okoljskim ciljem pa ga tvorno uporablja za pohod nad osrednje grožnje današnjih družb.

CONCERN FOR THE ENVIRONMENT, AWARENESS AND READINESS OF THE PUBLIC TO ACT: A STUDY OF RESIDENTS OF KOPER

Andrej PINTER

University of Primorska, Science and Research Centre of Koper, SI-6000, Koper, Garibaldijska 1

ABSTRACT

It is known that residents of Koper hold the natural environment in which they live in very high esteem and that support for environmental protection is astonishingly widespread. The present article focuses first on general opinions about environmental issues and specific questions such as general endangerment of the natural environment in Slovenia, sources of information on environmental issues, relationships between ecological and economic priorities. The second part of the paper inquires deeper into factors which influence readiness of individuals to act through more or less organized environmental activities. These factors include social capital, social perception and criticism, and postmaterialism. Basic findings of this study are that the estimation of the general endangerment of the natural environment is enhanced by perceptions of personal threat from air pollution. Somewhat lesser is the influence of perceived threat from industrial and radioactive waste. It also turned out that

readiness to achieve environmental goals through social action is affected by two theoretically relevant concepts, social capital and perceived threats to environment. In other words, the more environmental issues connect people in local settings, the more likely they are to be ready to engage in social action for environmental goals.

Key words: environmental concern, readiness for social action, social capital, postmaterialism, social perception, Koper

LITERATURA

- Beck, U. (1997):** The Reinvention of Politics. Rethinking Modernity in the Global Social Order. Cambridge, Polity Press.
- Bourdieu, P. (2000):** Pascalian meditations. Oxford, Polity Press.
- Bourdieu, P. (2003):** Sociologija kot politika. Ljubljana, *Cf.
- Bucy, E. P., D'Angelo, P. (2004):** Democratic realism, neoconservatism and normative underpinnings of political communication research. *Mass communication and society*, 7, 1. Mahwah, 3–28.
- Car, P., Starič, M. (2005):** Predvolilne teme v letih 1996 in 2000. V: Krašovec, T. et al.: Zbornik 2004. Ljubljana, Državna založba Republike Slovenije, 86–91.
- Dunlap, R. E., van Liere, K. D., Mertig, A. G., Jones, R. E. (2000):** Measuring the endorsement of the new ecological paradigm. A revised NEP scale. *Journal of social issues*, 56, 3. Oxford, 425–442.
- Elliot, E., Regens, J. L., Seldon, B. J. (1995):** Exploring variation in public support for environmental protection. *Social Sciences Quarterly*, 76, 1. Malden, 41–52.
- Ford, L. (2003):** Challenging global environmental governance: social movement agency and global civil society. *Global Environmental Politics*, 3, 2. Cambridge, 120–134.
- Freizer, S. (2004):** Central Asian fragmented civil society. Communal and neoliberal forms in Tajikistan and Uzbekistan. V: Glasius, M. et al.: Exploring civil society. Political and cultural contexts. London, Routledge, 130–139.
- Habermas, J. (1996):** Between facts and norms. Cambridge, Polity.
- Harper, K. (1999):** Citizens or consumers? Environmentalism and the public sphere in postsocialist Hungary. *Radical History Review*, 74. New York, 96–111.
- Inglehart, R. (1977):** The Silent Revolution. Changing Values and Political Styles Among Western Publics. Princeton, Princeton University Press.
- Inglehart, R. (1997):** Modernization and postmodernization. Princeton, Princeton University Press.
- Jambrek, P. (1988):** Odnos Slovencev do štirih razvojnih silnic in vrednot: do partije in države, do svobode in okolja. *Družboslovne razprave*, 5, 6. Ljubljana, 60–70.
- Keane, J. (2003):** Global civil society. Cambridge, Cambridge University Press.
- Kirn, A. (1985):** Ekološke meje in protislovja družbenega razvoja. V: Kirn, A.: *Pasti razvoja. Ekološke študije*. Ljubljana, Komunist, 5–33.
- Kirn, A. (2004):** Narava, družba, ekološka zavest. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede.
- Ling-yee, L. (1997):** Effect of collectivist orientation and ecological attitude on actual environmental commitment. *Journal of International Consumer Marketing*, 9, 4. New York, 31–53.
- Malnar, B. (2002):** Ekološke orientacije – trajne vrednote ali prehodni preplahi? *Družboslovne razprave*, 28, 39–40. Ljubljana, 11–34.
- Mertig, A. G., Dunlap, E. R. (2001):** Environmentalism, new social movements, and the new class. A cross national investigation. *Rural Sociology*, 66, 1. Baton Rouge, 113–136.
- Pinter, A. et al. (2005):** Mnenja prebivalcev Kopra in okolice o prostorskem razvoju v MOK: Končno Poročilo. Koper, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče.
- Pinter, A., Splichal, S. (1999):** John Dewey in pragmatistično razumevanje javnosti. V: Dewey, J.: *Javnost in njeni problemi*. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede, 7–35.
- Plut, D. (1990):** Kako naprej – zeleni (entropijsko-humanoekološki) pogled. *Teorija in praksa*, 27, 8–9. Ljubljana, 1030–1038.
- Plut, D. (1999):** Slovenija in Evropski izzivi trajnostnega sonaravnega razvoja. V: Bohinc, R., Černetič, M.: *Civilna družba v Sloveniji in Evropi. Stanje in perspektive*. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede, 219–230.
- Putnam, R. (2000):** Bowling alone. New York, Simon and Schuster.
- Rojas, H. et al. (2005):** Media Dialogue: Perceiving and Addressing Community Problems. *Mass communication and society*, 8, 2. Mahwah, 93–110.
- Rootes, C. (2002):** Global Visions: Global Civil Society and the Lessons of European Environmentalism. *Voluntas*, 13, 4. Heidelberg, 411–429.
- Rus, V., Toš, N. (2005):** Vrednote Slovencev in Evropejcev. Analiza vrednotnih orientacij Slovencev ob koncu stoletja. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede.

- Salwen, M. (1985):** Setting the agenda for environmental news. The effects of media and public characters. *Communication Research Reports*, 18. Morgantown, 52–57.
- Schuman, H., Presser, S. (1981):** Questions and answers in attitude surveys: experiments in question form, wording and context. New York, Academic Press.
- Shanahan, J., McComas, K. (1997):** Television's portrayal of the environment: 1991–1995. *Journalism and mass communication quarterly*, 74, 1. Columbia, 147–159.
- Smith, F. (2001):** We can Win on the Environment. But here's what George W. Bush has to do. *Human Events*, 14. maj 2001. Washington, 12–13.
- Sundstrom, E., Bell, P. A., Busby, P. L., Asmus, C. (1996):** Environmental psychology 1989-1994. *Annual Review of Psychology*, 47. Stanford, 485–512.
- Tilley, F. (1999):** The gap between the environmental attitudes and the environmental behaviour of small firms. *Business Strategy and the Environment*, 8, 4. Bradford, 238–248.
- UP ZRS (2005):** Rezultati ankete med prebivalci MO Koper. Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Center za javnomnenjske raziskave.
- UVI RS (2005):** Urad vlade za informiranje. Arhiv.
- Uyeki, E. S., Holland, L. J. (2000):** Diffusion of environmental attitudes? *American Behavioral Scientist*, 43, 4. Princeton, 646–662.
- Zaller, J. (1992):** Nature and origins of mass opinion. New York, Cambridge University Press.